

Олександр ПАЩЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
завідувач відділу дослідження проблем криміналь-
ного права,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9640-0137>,
e-mail: opashchenko77@ukr.net

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 109 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ*

У статті розглянуто конституційний лад як безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК України). Наголошується, що проблема забезпечення та непорушності конституційного ладу в сучасних умовах набула пріоритетного значення не лише для фахівців у галузі кримінального права, а й для вчених-конституціоналістів. Констатовано, що поняття конституційного ладу посідає центральне місце в сучасній теорії конституціоналізму, оскільки за його допомогою визначаються фундаментальні засади організації державного і суспільного життя.

Метою дослідження є з'ясування того, які із значень поняття «конституційний лад», що виокремлюються в доктрині конституційного права, мають використовуватися під час характеристики об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК України. Визначено, що у вітчизняній науці конституційного права поняття «конституційний лад» є багатоаспектним: по-перше, – це система основних політико-правових засад; по-друге, – спосіб організації держави; по-третє, – стан суспільних відносин, що характеризує державу як конституційну. Доведено, що для характеристики соціальної цінності суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК України, мають значення всі ці аспекти. Акцентовано увагу на тому, що третій аспект поняття «конституційний лад» пов'язаний із дослідженням стану правовідносин, а тому не може бути формально визначений.

Зроблено висновок, що засади конституційного ладу закріплено в Конституції України на трьох рівнях: на першому – в ст. 1, на другому – в інших статтях Розділу I «Загальні засади», на третьому – в інших розділах.

Зазначено, що суб'єктами суспільних відносин, що охороняються ст. 109 КК України, є держава (з одного боку) та громадяни і громадянське суспільство (з другого). Соціальний зв'язок між цими суб'єктами має статичну форму, що проявляється у виді позиції держави, яка полягає у дотриманні стану, де вона підпорядкована праву.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, Особлива частина Кримінального кодексу України, основи національної безпеки України, державний суверенітет, насильство, конституційний лад, державна влада.

Постановка проблеми. В доктрині кримінального права України переважає думка, що його основною функцією є охоронна, яка знаходить свій вираз у завданнях Кримінального кодексу України

(далі – КК), що містяться у ст. 1 останнього [1]. Тому вельми важливим видається постулат щодо несуперечливості положень КК положенням законодавчих актів інших галузей права, що здійсню-

* Примітка. Стаття виконана в межах фундаментальної теми «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I кв. 2025 р. – IV кв. 2027 р.).

ють насамперед регулятивну функцію. В цьому сенсі положення КК виконують акцесорну роль, оскільки лише охороняють від найбільш небезпечних посягань суспільні відносини, що регулюються іншими правовими актами, в першу чергу – законами. Серед цих законів особливе значення має Основний Закон, або Конституція України [2]. У зв'язку із цим норми КК України мають забезпечувати охорону конституційних положень найбільш суворими із наявних правових засобів (а саме – кримінального покарання), і в жодному разі не суперечити ним. Насамперед це стосується таких соціальних цінностей як проголошені Конституцією України права і свободи громадян України та конституційний лад. Саме тому Особлива частина КК «відкривається» розділом I «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України», де здійснюється охорона саме національної безпеки як умови здійснення українською державою ефективного захисту інших суспільних відносин, перш за все прав і свобод своїх громадян. За влучним висловом В. А. Журавля, сьогодні, як ніколи раніше, вельми актуальним постає питання збереження національного суверенітету як запоруки існування української державності [3, с. 3].

Національна безпека є ключовою умовою стабільності та розвитку держави. Для України, яка проходить через складний період реформ і стикається з численними внутрішніми та зовнішніми викликами, питання її забезпечення набуває особливого значення. Національна безпека створює умови для демократичного розвитку, економічної стійкості та правопорядку [4, с. 435]. Без забезпечення національної безпеки на достатньому рівні неможливо розраховувати на стабільний розвиток усіх сфер функціонування країни [5, с. 485].

Національна безпека України віддзеркалює стан життєдіяльності суспільства, рівень обороноздатності країни, сприяє забезпеченню дієвості всіх соціально-економічних механізмів, а також висвітлює рівень ризиків і загроз національним інтересам [6, с. 281]. Дії, спрямовані проти України як соціальної і правової держави можуть спричинити значну шкоду її конституційному ладу, тому посягання на ці блага мають високий ступінь суспільної небезпечності як для держави, так і для суспільства і кожного його окремого члена [7, с. 11]. Конституційний лад справедливо визнається

однією з основних засад демократії європейського зразка, необхідною умовою для ефективного функціонування всієї правової системи [8, с. 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку С. І. Селецького, конституційний лад України – це закріплені Конституцією України повновладдя українського народу, суспільний і державний устрій, рівність усіх націй і народностей, права і свободи громадян [7, с. 10]. Є. В. Сичевський, Є. І. Харитонов, Д. О. Олейніков, О. І. Букреєв, Є. О. Русінов, О. В. Червякова визначають це поняття як сукупність найбільш усталених конституційних принципів, положень і правовідносин, що складаються на їх базі [9, с. 8–9; 10, с. 10]. М. І. Хавронюк, С. Г. Волкотруб, О. М. Грудзур, В. І. Шакур вважають, що конституційний лад – це встановлені Конституцією України основні засади життєдіяльності суспільства, держави і людини в Україні (суверенітет, форма правління, державний устрій, державний режим) [11, с. 28; 12, с. 26; 13, с. 269]. В. О. Навроцький пише, що досліджуване поняття являє собою основні засади функціонування нашої держави і суспільства, закріплені в нормах Конституції: народовладдя, виборність і підзвітність, законність, неподільність території, розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову тощо [14, с. 103]. В. Я. Тацій зазначає, що конституційний лад – це устрій держави і суспільства, а також їх інститутів відповідно до конституційно-правових норм [15, с. 30]. Згодом цю точку зору поділив М. А. Рубашенко, при цьому не уточнюючи, що відповідний устрій здійснюється «відповідно до конституційно-правових норм» [16, с. 24]. На думку дослідника, до основ конституційного ладу в Україні належать, зокрема, суверенітет і незалежність України, унітаризм, республіканська форма правління, демократизм, народовладдя, політичний та ідеологічний плюралізм [16, с. 24].

П. С. Матишевський вважав, а слідом за ним О. Ф. Бантишев та В. С. Картавцев вважають, що конституційний лад – це засновані на Конституції України: повновладдя, суверенітет держави, її територіальна цілісність і недоторканність, демократизм, республіканська форма правління, принципи і форми організації й діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, рівність всіх націй і народностей, права і свободи людини і громадянина, взаємовідносини

громадян і держави [17, с. 211; 18, с. 264]. Погоджуються із цим визначенням В. А. Ліпкан і О. С. Ліпкан, але при цьому вони виокремлюють і друге значення досліджуваного терміна, згідно якого – це цілісна система основоположних суспільних відносин і відповідних їм інститутів суспільства і держави, які закріплені нормами конституційного законодавства [19, с. 169, 170]. Аналізуючи наведені визначення можна зауважити, що все те, що було перелічено у першому (суверенітет держави, її територіальна цілісність, демократизм, республіканська форма правління тощо) також входить у «цілісну систему основоположних суспільних відносин», більше того, є «ядром» навколо якого ці відносини формуються [20, с. 13]. З нашої точки зору, саме «основоположність» тих суспільних відносин, що формуються навколо конституційного ладу, і зумовлює необхідність його розгляду як частини основ національної безпеки нашої держави. Без забезпечення його належного функціонування держава не може ефективно виконувати покладені на неї суспільством функції, у тому числі й щодо збереження життя і здоров'я окремої людини. Саме тому в назві Розділу I Особливої частини КК йдеться не про безпеку держави, а про національну безпеку, причому не про всю таку безпеку, а лише про її основи.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження значень поняття «конституційний лад», що виокремлюються в доктрині конституційного права, та з'ясування того, які з них мають використовуватися під час характеристики об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК.

Виклад основного матеріалу. Проблема забезпечення та непорушності конституційного ладу, починаючи з 2014 р., набула першочергового значення не лише для фахівців у галузі кримінального права, а й для вчених-конституціоналістів [21, с. 66]. Поняття конституційного ладу займає центральне місце у сучасній теорії конституціоналізму, встановлюючи фундаментальні засади організації державного та суспільного життя [22, с. 944]. Конституційний лад визначає базові принципи взаємовідносин між державою, суспільством та людиною, є основою для організації та функціонування держави [23, с. 42]. За спостереженням Є. С. Ачкасової, у вітчизняній науці конституційного права термін «конституційний лад» став використовуватися відносно недавно, оскільки наука радянсько-

го періоду оперувала поняттями «суспільний устрій» і «суспільний лад». Це поняття є багатозначним: по-перше, – це система основних політико-правових засад, по-друге: спосіб організації держави, закріплений в її конституції; по-третє – це стан правових відносин, що характеризує державу як конституційну, де держава підпорядкована праву, забезпечуючи справедливі зв'язки між людиною, громадянським суспільством і державою [8, с. 20, 21]. Для з'ясування соціальної цінності досліджуваних суспільних відносин, з нашої точки зору, мають значення усі три наведені аспекти розгляданого соціального феномену. При цьому значущість перших двох аспектів сумнівів не викликає, їх дотримання легко перевірити емпіричним шляхом, оскільки вони мають певне формальне вираження. Вважаємо, що посягання в цій частині можуть мати два прояви: насильницька зміна системи основних політико-правових засад (для першого аспекту), організація держави у спосіб, що не закріплений в її конституції (для другого аспекту) або повалення цієї системи і керування державою «в ручному режимі» – для обох відзначених аспектів. Третій аспект поняття «конституційний лад» пов'язаний із дослідженням стану правових відносин, оцінкою справедливості суспільних зв'язків, а тому не може бути формально визначеним. У зв'язку із цим констатація його дотримання чи порушення завжди буде багато в чому суб'єктивною, і лише найбільш «кричущі» випадки набуватимуть об'єктивного характеру. Прикладом зміни зв'язків на несправедливі (між людиною та громадянським суспільством з одного боку та державою з другого), на наш погляд, можуть слугувати події, що передували та мали місце в процесі Революції Гідності у листопаді 2013 – лютому 2014 років. Формально ані система основних політико-правових засад, ані організація держави, що була на той час закріплена в Конституції України, змін – тим паче насильницьких – не зазнавали. А тому, якщо обмежитись розглядом конституційного ладу лише двома відповідними аспектами, то слід було би зробити висновок, що нічого істотного в зазначені часи не відбувалося. Водночас пріоритет права над державою, необхідність у справедливості відзначених суспільних зв'язків, що, на наш погляд, тоді були порушені, слугують підставою для необхідності розгляду поняття «конституційний лад» і в третьому аспекті.

Важливість відповідного стану суспільних відносин, а також відзначених зв'язків, з нашої точки зору, має не менше значення для визнання ладу «конституційним», ніж його формальна організація, що закріплена на нормативному рівні. Як зазначає вчений-конституціоналіст Дмитро Терлецький, авторитарні лідери по всьому світу використовують «юридизовані» заходи заради утвердження легітимності набуття та здійснення своєї влади, і саме конституції є ключовими інструментами творення, зміцнення та легітимізації авторитарного правління, а їх доктрини та практика реалізації являють невід'ємний складник «культури авторитаризму» [24, с. 82, 83]. У цьому аспекті доречно згадати так звану «сталінську конституцію» (ще відомою як «конституція соціалізму, що переміг»), тобто Конституцію СРСР 1936 р., яка проголошувалася найдемократичнішою в світі на той час. Може на папері воно так і було, проте реальний стан справ був таким, що за часів її чинності відбувалися масові репресії 1937–1938 рр. і закріплення основних демократичних свобод цьому ніяк не заварило. Тому соціальна цінність конституційного ладу, а, отже, і суспільних відносин, що його охороняють, полягає не лише в нормативному закріпленні основних політико-правових засад функціонування держави, а й у реальному їх втіленні в життя. Перш за все це стосується положення ст. 1 Конституції України щодо того, що держава є правовою, тобто такою, де державна влада обмежена правом. Також тут має сенс згадати про таку основну засаду конституційного ладу як верховенство права (ст. 8 Конституції України), що передбачає пріоритет природних прав людини над позитивним правом і вимагає, щоб правова система відповідала фундаментальним правам особи, забезпечуючи їх захист [25, с. 88]. Дуже вдало щодо цього зазначив колишній Президент Національної академії правових наук України, а нині – суддя Конституційного Суду України Олександр Петришин: зміст верховенства права має сенс лише в контексті значущих соціальних комунікацій і функціонування суспільних відносин, а також урахування інших важливих чинників правової реальності [26, с. 43].

Наведені в попередньому абзаці міркування слугують також аргументом на користь концепції «об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини», оскільки за допомогою структурних

елементів останніх дозволяють проілюструвати важливість для соціуму не лише предмета (того, навколо чого ці відносини формуються, тобто конституційного ладу як нематеріальної цінності), а й соціального зв'язку між суб'єктами (державою з одного боку та громадянами і громадянським суспільством – з другого) з приводу цього предмета. З нашої точки зору, цьому соціальному зв'язку є іманентною статична форма, що проявляється у вигляді позиції держави, що полягає у дотриманні стану, де вона підпорядкована праву, забезпечує справедливі зв'язки між нею та іншими двома суб'єктами (громадянами і громадянським суспільством).

На першому (найбільш загальному) рівні засади конституційного ладу України закріплені в ст. 1 її Конституції 1996 р., де проголошено, що Україна є суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [2]. У зв'язку із цим найпростішими прикладами посягань на конституційний лад є насильницька зміна наведених характеристик держави на протилежні за значенням: обмеження суверенітету, втрата незалежності, зміна режиму на антидемократичний, спрямованості державної політики – на антисоціальної, знецінення ролі права в державі.

Другим за порядком (але не за значенням) законодавчим приписом, що визначає зміст поняття «конституційний лад», є зміст інших положень Розділу I Конституції України, що має назву «Загальні засади». Це зокрема, унітарність державного устрою (ст. 2), закріплення основної соціальної цінності в Україні, якою є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст. 3), принцип єдиного громадянства (ст. 4), республіканська форма правління (ч. 1 ст. 5), закріплення права визначати і змінювати конституційний лад в Україні виключно за народом (ч. 2 ст. 5), заборона узурпації цього права державою, її органами або посадовими особами (ч. 2 ст. 5), заборона узурпації державної влади (ч. 3 ст. 5), поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6), визнання і гарантування здійснення місцевого самоврядування (ст. 7), принцип верховенства права (ст. 8), проголошення чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства України (ст. 9), державний статус української мови (ч. 1 ст. 10), гарантія

вільного розвитку, використання і захисту російської та інших мов національних меншин України (ч. 3 ст. 10) та інші.

Третім джерелом, де містяться положення, що визначають конституційний лад, є приписи норм інших (крім першого) розділів Конституції України. В літературі наводиться, зокрема, такий приклад, як принцип судового контролю [8, с. 21].

Наведене дозволяє стверджувати, що рівень соціальної цінності досліджуваних суспільних відносин є достатнім для їх кримінально-правової охорони. Більше того, серед норм розділу I, а отже, й у всій Особливій частині КК, на першому місці законодавець розташував саме ст. 109, що, на наш погляд, свідчить про пріоритет захисту саме цих суспільних відносин, навіть з-поміж найважливіших із них, до яких належать основи національної безпеки України. Насмілимося зробити і більш радикальний висновок: суспільні відносини з приводу охорони конституційного ладу є найціннішими серед тих, що охороняються Розділом I Особливої частини КК, а отже, найціннішими в суспільстві загалом. Без існування і нормального функціонування конституційного ладу держава не може забезпечити дотримання навіть базових прав і свобод людини і громадянина, у тому числі й права на життя та здоров'я.

Натомість, не у всіх визначеннях безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 109 КК, що наводяться в кримінально-правовій доктрині, вказується на зв'язок конституційного ладу України з її національною безпекою. Більше того, у деяких із них він (конституційний лад) навіть не називається. Так, О. А. Чуваков вважає відповідним об'єктом суспільні відносини в сфері охорони політичної системи України, а також нормальне функціонування конституційних органів влади, її законних представників [27, с. 13]. Така побудова речення свідчить про те, що конституційний лад (або, як зазначає правник, «нормальне функціонування конституційних органів влади») визнається лише додатковим об'єктом розглядуваного кримінального правопорушення, тоді як основним є політична система. З нашої точки зору, якщо і є підстави для окремого виділення політичної системи серед основ національної безпеки України – то це має здійснюватися на рівні видового об'єкта, що є притаманним певній групі злочинів (зокрема, передбачених статтями 109, 110, 112 КК),

а не на рівні основного безпосереднього, що впливає з наведеної позиції. З точки зору В. О. Кузнєцова та В. К. Гіжевського, ним є встановлений Конституцією і законами України порядок створення і діяльності вищих органів державної влади, порушення якого створює загрозу безпеці держави в політичній сфері [28, с. 121]. Використаний зворот зумовлює висновок про наявність принаймні двох безпосередніх об'єктів: «порядку створення і діяльності вищих органів державної влади» та «безпеки держави в політичній сфері», причому шкода другому об'єкту має заподіюватися шляхом руйнування (або зміни на гірше) першого. Тобто виходить, що злочин, передбачений ст. 109 КК, слід відносити до кримінальних правопорушень із похідними наслідками, хоча за конструкцією свого складу він є формальним. Водночас в доктрині кримінального права загально визнано, що немає і не може бути безнаслідкових злочинів (при іншому вирішенні цього питання довелось би припустити наявність певного класу (категорії) злочинів, які не б не заподіювали і не створювали загрози спричинення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони, що, у свою чергу, означало би відсутність у них властивості (ознаки) суспільної небезпечності). Тому, за такого виокремлення об'єктів, як це роблять зазначені науковці, виходить, що «порядок створення і діяльності вищих органів державної влади» є основним (проміжним) наслідком досліджуваного діяння, а «безпека держави в політичній сфері» – додатковим (похідним). Виділення в цій конструкції безпеки держави як об'єкта вважаємо не зовсім послідовним також через те, що у разі відсутності спричинення шкоди цьому об'єкту не буде підстав вести мову про наявність закінченого злочину. Водночас слід відзначити, що законодавча конструкція ст. 109 КК свідчить про протилежне – для моменту закінчення достатньо встановити наявність посягання на конституційний лад.

Викладене дозволяє дійти таких основних висновків:

– соціальна цінність конституційного ладу, а отже, і суспільних відносин, що його охороняють, полягає не лише в нормативному закріпленні основних політико-правових засад функціонування держави, а й у їх реальному втіленні в життя;

– для з'ясування сутності об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК,

мають значення всі три аспекти поняття «конституційний лад», що виділяються в доктрині конституційного права України: 1) система основних політико-правових засад; 2) спосіб організації держави, закріплений в її конституції; 3) стан правових відносин, за якого держава підпорядковується праву та забезпечує справедливі зв'язки між собою (з одного боку) та людиною і громадянським суспільством (із другого);

– на першому (найбільш загальному рівні) засади конституційного ладу України закріплені в ст.

1 Конституції України, на другому – в інших статтях Розділу I Конституції України, що має назву «Загальні засади», на третьому – в інших розділах Конституції України.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаються дослідження інших ознак складу кримінального правопорушення, відповідальність за яке встановлено ст. 109 КК: видів суспільно небезпечного діяння, способів їх учинення, суб'єкта тощо, а також співвідношення понять «конституційний лад» та «державний суверенітет».

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-ІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
3. Журавель В. А. Передмова. Авдєєва Г. К., Бандурка О. М., Барабаш Ю. Г. та ін. *Правнична наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2023. С. 3–6.*
4. Вербовий В., Тужанська Д. Національна поліція як суб'єкт національної безпеки. Міхновські юридичні читання : тези наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 31 берез. 2025 р.). Хмельницький: Нац. акад. держ. прикордон. служби України, 2025. С. 435–437.
5. Кадала В. Національна безпека України: правовий базис. Міхновські юридичні читання : тези наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 31 берез. 2025 р.). Хмельницький: Нац. акад. держ. прикордон. служби України, 2025. С. 485–490.
6. Гузенко О. Окремі питання забезпечення національної безпеки України в надзвичайних умовах розвитку. Міхновські юридичні читання : тези наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 31 берез. 2025 р.). Хмельницький: Нац. акад. держ. прикордон. служби України, 2025. С. 281–286.
7. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2012. 330 с.
8. Ачкасова Є. С. Засади конституційного ладу України та проблеми становлення народовладдя. Конституційно-правові засади інтеграції до Європейського Союзу. XVII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 14 листоп. 2024 р.) / редкол.: Т. М. Слінько (гол.) та ін. Харків : Права людини, 2024. С. 20–21.
9. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.
10. Букрєєв О. І., Олейніков Д. О., Русінов Є. О., Червякова О. В. Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни: наук.-практ. коментар / за заг. ред. С. А. Наумюка. Київ: Алерта, 2024. 378 с.
11. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред.: М. І. Мельника, В. І. Клименка. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Атіка, 2008. Гл. III. С. 26–36.
12. Волкотруб С. Г. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посібник / за ред. В. К. Грищука, О. М. Омельчука. Хмельницький: Хмельницький ун-т упр. та права, 2016. Гл. 2. С. 24–37.
13. Грудзур О. М., Шакун В. І. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С. 269–286.
14. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: Знання, 2000. 771 с.

15. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред.: В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Розд. II. С. 29–42.
16. Рубашенко М. А. Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред.: Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна, Ю. А. Пономаренка, С. О. Харитонova. 7-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2026. Розд. II. С. 24–43.
17. Матишевський П. С. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., переробл. і допов. Київ: А. С. К., 2005. Розд. I. С. 211–217.
18. Бантишев О. Ф., Картавцев В. С. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х т. ; за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, С. В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Правова єдність, 2009. Т. 1. Особлива частина. Розд. I. С. 262–285.
19. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С. Національна і міжнародна безпека у визначеннях і поняттях: словник. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Київ: Текст, 2008. 400 с.
20. Пащенко О. О. Інформаційні кримінально-протиправні діяння, що посягають на суверенітет, територіальну цілісність, недоторканність України (ст.ст. 109, 110 КК України). Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні: монографія / В. І. Борисов, О. О. Пащенко, Д. П. Євтєєва та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисова, О. О. Пащенко ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2024. Розд. I. підрозд. 1.1. С. 11–39. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518899>
21. Реньов Є. В. Щодо проблеми визначення поняття та сутності конституційного ладу. Державний суверенітет і народний суверенітет. VII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 26–27 верес. 2014 р.) / редкол.: А. П. Гетьман (гол.) та ін. Харків: Права людини, 2014. С. 66–67.
22. Касинець С. І. Економічна система як складова конституційного ладу держави: теоретико-правовий аналіз. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 1. С. 944–948. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.158>
23. Каширін А. Р. Конституційний лад в Україні як основа організації та функціонування держави. Конституційно-правові засади інтеграції до Європейського Союзу. XVII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 14 листоп. 2024 р.) / редкол.: Т. М. Слінько (гол.) та ін. Харків : Права людини, 2024. С. 42–43.
24. Терлецький Д. С. Конституціоналізм: OMNIS DETERMINATIO EST NEGATIO. Конституційно-правові засади інтеграції до Європейського Союзу. XVII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 14 листоп. 2024 р.) / редкол.: Т. М. Слінько (гол.) та ін. Харків : Права людини, 2024. С. 82–84.
25. Шепотько В. М. Верховенство права як засада конституційного ладу в Україні. Конституційно-правові засади інтеграції до Європейського Союзу. XVII Тодиківські читання : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 14 листоп. 2024 р.) / редкол.: Т. М. Слінько (гол.) та ін. Харків : Права людини, 2024. С. 88–89.
26. Петришин О. Закон та верховенство права за рішеннями Конституційного Суду України. Міхновські юридичні читання : тези наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 31 берез. 2025 р.). Хмельницький: Нац. акад. держ. прикордон. служби України, 2025. С. 43–48.
27. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Харків: Одісей, 2009. Гл. 2. С. 9–19.
28. Кузнецов В. О., Гіжевський В. К. Кримінальне право України (повний курс у схемах і таблицях): навч. посібник. Київ: Кондор, 2005. 459 с.

REFERENCES:

1. Criminal Code of Ukraine. (2001). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 25–26, art. 131.
2. Constitution of Ukraine. (1996). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141.
3. Zhuravel, V. A. (2023). Preface. In V. A. Zhuravel, N. S. Kuznetsova, O. M. Bandurka (Eds.), *Legal science and legislation of Ukraine: European vector of development under martial law*. (pp. 3–6). Pravo.
4. Verbovyi, V., Tuzhanska, D. (2025). Natsionalna politsiia yak subiekt natsionalnoi bezpeky [*National police as a subject of national security*], Mikhnovski yurydychni chytannia : tezy naukovopraktychnoi konferentsii [*Mikhnovsky legal readings: theses of the scientific-practical conference*]. Khmelnytskyi.

5. Kadala, V. (2025). Natsionalna bezpeka Ukrainy: pravovyi bazys [*National security of Ukraine: legal basis*], Mikhnovski yurydychni chytannia : tezy naukovo-praktychnoi konferentsii [*Mikhnovsky legal readings: theses of the scientific-practical conference*]. Khmelnytskyi.
6. Huzenko, O. (2025). Okremi pytannia zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v nadzvychainykh umovakh rozvytku [*Certain issues of ensuring the national security of Ukraine in extraordinary conditions of development*], Mikhnovski yurydychni chytannia : tezy naukovo-praktychnoi konferentsii [*Mikhnovsky legal readings: theses of the scientific-practical conference*]. Khmelnytskyi.
7. Seletsky, S. I. (2012). *Criminal law of Ukraine. Special part*. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury.
8. Achkasova, Ye. S. (2024). Zasady konstytutsiinoho ladu Ukrainy ta problemy stanovlennia narodovladdia [*Principles of the constitutional system of Ukraine and problems of the formation of democracy*], Konstytutsiino-pravovi zasady intehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu. XVII Todykivski chytannia : zbirnyk tez naukovykh dopovidei i povidomlen Mizhnarodnoi naukovo konferentsii [*Constitutional and legal principles of integration into the European Union. XVII Todykiv Readings: collection of abstracts of scientific reports and communications of the International Scientific Conference*]. Kharkiv.
9. Sychevskiy, V. V., Kharytonov, Ye. I., Oleinikov, D. O. (2016). *Scientific and practical commentary on Chapter I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (Crimes against the foundations of national security of Ukraine)*. Kharkiv: Pravo.
10. Bukreev, O. I., Oleinikov, D. O., Rusinov, E. O., Chervyakova, O. V. (2024). *Crimes against the foundations of national security of Ukraine: criminal legal qualification in wartime*. Kharkiv: Pravo.
11. Khavroniuk, M. I. (2008). Crimes against the foundations of national security of Ukraine. In M. I. Melnyk, V. I. Klymenko (Eds.), *Criminal law of Ukraine. Special part*. (pp. 26–36). Kyiv: Atika.
12. Volkotrub, S. G. (2016). Crimes against the foundations of national security of Ukraine. In V. K. Hryshchuk, O. M. Omelchuk (Eds.), *Criminal law of Ukraine. Special part*. (pp. 24–37). Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universitet upravlinnya ta prava.
13. Grudzur, O. M., Shakun, V. I. (2016). Crimes against the foundations of national security of Ukraine. In O. M. Dzhezha, A. V. Savchenko, V. V. Chernei (Eds.), *Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine*. (pp. 269–286). Kyiv: Yurincom Inter.
14. Navrotskiy, V. O. (2000). *Criminal law of Ukraine. Special part*. Kyiv: Znannya.
15. Tatsii, V. Ya. (2020). Crimes against the foundations of national security of Ukraine. In V. Ya. Tatsii, V. I. Borisov, V. I. Tyutyugin (Eds.), *Criminal law of Ukraine. Special part*. (pp. 29–42). Kharkiv: Pravo.
16. Rubashchenko, M. A. (2026). Criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine. In Yu. V. Baulin, V. I. Borisov, V. I. Tyutyugin, Yu. A. Ponomarenko, S. O. Kharitonov (Eds.), *Criminal law of Ukraine. Special part*. (pp. 24–43). Kharkiv: Pravo.
17. Matyshevsky, P. S. (2005). Crimes against the foundations of national security of Ukraine. In S. S. Yatsenko (Ed.), *Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine*. (pp. 211–217). Kyiv: A. S. K.
18. Bantyshev, O. F., Kartavcev, V. S. (2009). Crimes against the foundations of national security of Ukraine. In P. P. Andrushko, V. G. Goncharenko (Eds.), *Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine: in 2 vols. V. 1*. (pp. 262–285). Kyiv: Pravova yednist.
19. Lipkan, V. A., Lipkan, O. S. (2008). *National and international security in definitions and concepts: dictionary*. Kyiv: Tekst.
20. Pashchenko, O. O. (2024). Informational criminal and unlawful acts that encroach on the sovereignty, territorial integrity, and inviolability of Ukraine (Articles 109, 110 of the Criminal Code of Ukraine). In V. I. Borisov, O. O. Pashchenko (Eds.), *Criminal law protection of information security in Ukraine*. (pp. 11–39). Pravo. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518899>
21. Renov, Ye. V. (2014). Shchodo problemy vyznachennia poniattia ta sutnosti konstytutsiinoho ladu [*Regarding the problem of defining the concept and essence of the constitutional order*], Derzhavnyi suverenitet i narodnyi suverenitet. VII Todykivski chytannia : zbirnyk tez naukovykh dopovidei i povidomlen Mizhnarodnoi naukovo konferentsii [*State sovereignty and people's sovereignty. VII Todykiv Readings: collection of abstracts of scientific reports and communications of the International Scientific Conference*]. Kharkiv.
22. Kasynets, S. I. (2025). The economic system as a component of the constitutional order of the state: theoretical and legal analysis. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. (1), 944–948. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.158>

23. Kashyryn, A. R. (2024). *Konstytutsiinyi lad v Ukraini yak osnova orhanizatsii ta funktsionuvannia derzhavy [The constitutional system in Ukraine as the basis for the organization and functioning of the state]*, *Konstytutsiino-pravovi zasady intehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu. XVII Todykivski chytannia : zbirnyk tez naukovykh dopovidei i povidomlen Mizhnarodnoi naukovo konferentsii [Constitutional and legal principles of integration into the European Union. XVII Todykiv Readings: collection of abstracts of scientific reports and communications of the International Scientific Conference]*. Kharkiv.
24. Terletsky, D. S. (2024). *Konstytutsionalizm: OMNIS DETERMINATIO EST NEGATIO [Constitutionalism: OMNIS DETERMINATIO EST NEGATIO]*, *Konstytutsiino-pravovi zasady intehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu. XVII Todykivski chytannia : zbirnyk tez naukovykh dopovidei i povidomlen Mizhnarodnoi naukovo konferentsii [Constitutional and legal principles of integration into the European Union. XVII Todykiv Readings: collection of abstracts of scientific reports and communications of the International Scientific Conference]*. Kharkiv.
25. Shepotko, V. M. (2024). *Verkhovenstvo prava yak zasada konstytutsiinoho ladu v Ukraini [The rule of law as a basis of the constitutional order in Ukraine]*, *Konstytutsiino-pravovi zasady intehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu. XVII Todykivski chytannia : zbirnyk tez naukovykh dopovidei i povidomlen Mizhnarodnoi naukovo konferentsii [Constitutional and legal principles of integration into the European Union. XVII Todykiv Readings: collection of abstracts of scientific reports and communications of the International Scientific Conference]*. Kharkiv.
26. Petryshyn, O. (2025). *Zakon ta verkhovenstvo prava za rishenniamy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Law and the rule of law according to the decisions of the Constitutional Court of Ukraine]*, *Mikhnovski yurydychni chytannia : tezy naukovo-praktychnoi konferentsii [Mikhnovsky legal readings: theses of the scientific-practical conference]*. Khmelnytskyi.
27. Chuvakov, O. A. (2009). Criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine. In Ye. L. Streltsov (Ed.), *Criminal law of Ukraine. Special part.* (pp. 9–19). Kharkiv: Odyssey.
28. Kuznetsov, V. O., Gizhevsky, V. K. (2005). *Criminal Law of Ukraine (full course in diagrams and tables)*. Kyiv: Kondor.

Oleksandr PASHCHENKO,
doctor of legal sciences, associate professor,
Academician Stashis Scientific Research Institute
for the Study of Crime Problems
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Department of Research of Criminal Law Issues,
head of department,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9640-0137>,
e-mail: opashchenko77@ukr.net

THE CONSTITUTIONAL ORDER AS THE OBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE UNDER ARTICLE 109 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

This article examines the constitutional order as the direct object of the criminal offense under Art. 109 of the CC of Ukraine.

It emphasises that the issue of ensuring and upholding the constitutional order in today's world has become a priority not only for criminal law experts but also for constitutional scientists. The concept of the constitutional order occupies a central place in modern constitutional theory, as it defines the fundamental principles of the organisation of state and social life.

This research aims to determine which meaning of the «constitutional order» – as identified in constitutional law doctrine – should be employed when characterising the object of the criminal offence under Art. 109 of the Ukrainian CC.

In the context of Ukrainian constitutional law research, the concept of «constitutional order» has been identified as multifaceted: (1) a system of fundamental political and legal principles; (2) a form of state organisation; (3) a state of social relations characterising a constitutional state. It has been demonstrated that

all three of these distinct aspects are significant for characterising the social value of social relations as the object of a criminal offence under Art. 109 of the CC of Ukraine. The third aspect of the concept of «constitutional order» is linked to the study of the state of legal relations and therefore cannot be formally defined.

It has been concluded that the principles of the constitutional order are enshrined in the Constitution of Ukraine at three levels: first, in Art.1; second, in the other articles of Section I, «General Principles»; and third, in the other sections.

It is important to note that the subjects of social relations protected by Art. 109 of the Ukrainian CC are the state and citizens and civil society. The social relationship between these subjects takes a static form, manifested in the state's position, which consists in maintaining a state of affairs in which it is subject to the law.

Keywords: *criminal law, criminal offense, object of a criminal offense, Special Part of the Criminal Code of Ukraine, foundations of Ukraine's national security, state sovereignty, violence, constitutional order, state authority.*

Стаття надійшла до редакції: 3.04.2026 р.

Прийнята до друку: 13.05.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення): 25.05.2026 р.